

Balıklar, Tekneler ve Tayfalar: Türkiye’de Balıkçılık Sektöründe Çalışma ve Yaşam Koşulları*

Umut ULUKAN**

“İşin kötüsü, bu zanaata bulaştın mı kolay kurtaramazsın yakarı. Artık ömrünce su içindesin. Ömrünce! Naturanın sağlamlığına bakar bu... Satlıcana tutulmazsan, verem olmazsan elliyi belkim bulursun. Eh, işte o kadar. Fırtına, yağmur, kar. Boğulsan da çalışacaksın be kuzum!”
Reşat Enis (1974), Ekmek Kavgamız, Cem Yay.

Öz: Bu çalışmanın amacı Türkiye’de balıkçılık sektöründeki çalışma koşullarını değerlendirmektir. Çalışmanın temel odağını deniz avcılığının büyük bir bölümünü oluşturan gırgır teknelerindeki çalışma ve yaşam koşulları oluşturmaktadır. Türkiye’deki deniz avcılığının %48’inin gerçekleştiği Doğu Karadeniz bölgesinin en önemli balıkçılık alanlarından olan Ordu ili çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Çalışma kapsamında gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışanlarla ve tekne sahipleriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile araştırmamızdan elde edilen sonuçlar ve avcılık sürecindeki gözlemlerimizden ortaya çıkan bulguların paylaşılması ve tartışmaya açılması planlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Balıkçılık, balık işçiliği, gırgır avcılığı, tayfalar

Fish, Boats and Crews: Working and Living Conditions in the Fishing Sector of Turkey

Abstract: The purpose of this paper is to evaluate working conditions in the fishing sector of Turkey. The main focus of this study the working and living conditions in the purse seiners, the most important method of the marine capture fishing in Turkey. This

* Makalenin Geliş Tarihi: 19.11.2015

** Yrd. Doç. Dr. Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

paper leans on a fieldwork in Province of Ordu, one of the most important fishing areas of the eastern Black Sea, where 48% of the marine fishing takes place in Turkey. The cross-sectional study was performed with questionnaire survey with purse seiners crews and semi-structured interviews with owners of the fishing vessels. This paper aims to share empirical findings of the research and generate discussion about the results.

Keywords: Fishery, fishery workers, purse seine fishing, purse seine crews

Giriş

Türkiye’de köylülük, tarım sorunu gibi konuların sosyal bilimler alanında özellikle saha araştırmaları açısından 1960-1980 dönemine oranla gözden düştüğünü söylemek mümkündür. Örneğin sosyal bilimler alanında ulusal tez taraması yapıldığında genel olarak tarım konusunu ele alan çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir.¹ Oysa Türkiye’de tarımda yeniden yapılanma süreci ve yeni tarımsal politikalar bu alanda önemli değişimlere/dönüşümlere yol açmıştır. Kapitalist üretim ilişkilerinin tarımsal alandaki hakimiyetinin genişlemesi ile yeni dinamikler, ilişki biçimleri, üretim formları ve gündelik pratikler gözlemlenmektedir. Tarımda yaşanan bu süreç daha bütünlüklü analizlerle deşifre edilmeli ve tartışmaya açılmalıdır. Bu çalışma da böyle bir amaçla yola çıkarak görünmeyen bir alan olan balıkçılık sektöründeki kapitalist emek sürecine odaklanmaktadır.

Tarım sektörü bitkisel üretim, hayvancılık ve su ürünleri olmak üzere üçlü bir yapıda incelenmektedir. Türkiye’de tarımsal yapılar üzerine var olan sınırlı sayıdaki çalışmaların büyük çoğunluğu bitkisel üretime odaklanmaktadır. Çalışmamızın ana eksenini oluşturan balıkçılık sektörü ile ilgili sayıca az olan çalışmaların da daha çok fen edebiyat fakülteleri, deniz bilimleri veya su ürünleri fakültelerinin bölümleri tarafından yapıldığı saptanmıştır. Ne yazık ki sosyal politika veya çalışma ilişkileri alanında konuyla ilgili Türkçe literatüre rastlanmamıştır². Benzer durum devlet politikalarında da izlenmektedir. Örneğin 9. ve 10. Kalkınma Planları balıkçılık özel ihtisas komisyonu raporları incelendiğinde çalışanlara yönelik herhangi bir kısmın ayrılmadığı görülmektedir. Türkiye’de balıkçılık sektörüne yönelik sosyal bilimler literatüründeki boşluğun yanı sıra bu alanda çalışma ilişkilerine dair bir çalışmanın da olmaması, balıkçılık sektöründeki üretim ilişkileri ve emek süreçlerini anlamaya çalışan bu ilk çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

¹ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için Özüğurlu (2011).

² Stale Knudsen (2009), Stale Knudsen, Mustafa Zengin ve Hakan Koçak (2010) ve Stale Knudsen ve Hakan Koçak’ın (2011) Doğu Karadeniz balıkçılığına odaklanan çalışmaları sosyal politika disiplinde Türkiye Balıkçılığı üzerine tespit edebildiğimiz ender örneklerdir.

Bu çalışmada Ordu ili örneğinden hareketle endüstriyel/ticari balıkçılık faaliyetlerinde çalışanların istihdam koşulları ve emek süreçleri incelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde Türkiye'de su ürünleri üretimi ve balıkçılık hakkında bilgi verilerek balıkçılık sektörünün dinamikleri, yapısı ve istihdam durumu aktarılacaktır. Araştırmanın amacı ve yöntemi belirtildikten sonra gırgır teknelerinde çalışanları kapsayan saha araştırmasının bulguları tartışmaya açılacak ve değerlendirilecektir. Araştırma bulgularının değerlendirilmesi tayfaların profilleri ve emek süreci, balıkçılıkta çalışma ve yaşam koşulları, ücretlendirme, sosyal güvenlik, işçi sağlığı ve güvenliği başlıkları üzerinden gerçekleştirilecektir.

Türkiye'de Balıkçılık ve İstihdam

Türkiye'de su ürünleri üretimi, hem deniz hem de iç sularda yapılan avcılık ve yetiştiricilik (kültür balıkçılığı) üretimi olarak iki biçimde gerçekleşmektedir. Toplam su ürünleri üretimi son onbeş yıldır 500-700 bin ton aralığındayken, üretim tiplerinin toplam üretimdeki payı hızla değişmektedir. 2000'li yıllardan bugüne deniz avcılığı hızla azalırken, yetiştiricilik hızla artmakta ve deniz avcılığının yerini almaktadır. 2002 yılında 627.847 tonluk toplam su ürünleri üretiminin %83'ü deniz avcılığı, yalnızca %10'luk kısmı ise yetiştiricilik yoluyla gerçekleşmiştir. Oysa 2014 yılına gelindiğinde deniz avcılığında elde edilen üretim miktarı %49'a gerilerken, yetiştiricilik yoluyla elde edilen su ürünleri üretimi 235.133 tona yükselmiş ve toplam üretimdeki payı 12 yıl içinde %10'dan %44'e ulaşmıştır. İç sularda yapılan avcılık yoluyla elde edilen tatlı su ürünleri ise değişmeyerek %7'ler seviyesinde kalmıştır. Deniz ürünleri avcılığında ilk sırayı %48,6'lık oran ile Doğu Karadeniz Bölgesi³ alırken, bu bölgeyi %22 ile Batı Karadeniz, %12,6 oranları ile Ege ve Marmara, %4,2 ile Akdeniz Bölgeleri izlemiştir.

³ İstatistiki Bölge Sınıflamasına göre TR90 Doğu Karadeniz bölgesi En batıda Ordu ili ile başlarken TUİK Su Ürünleri istatistiklerinde Doğu Karadeniz olarak Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon Rize ve Artvin bölgelerini ele almaktadır. Çalışmamızda kullanılan "Doğu Karadeniz" tanımlaması TUİK su ürünleri istatistiklerinde kullanıldığı şekildedir.

Resim 1: Karadeniz'de gırgır tekneleri, Ordu, Yalıköy balıkçı barınağı**Tablo 1: Türkiye'de Su Ürünleri Üretimi 2002 – 2014 (Ton)**

Yıllar	Deniz Ürünleri	%	Yetiştiricilik Üretimi	%	Tatlısu Ürünleri	%	Toplam
2002	522.744	83	61.165	10	43.938	7	627.847
2003	463.074	79	79.943	14	44.698	8	587.715
2004	504.897	78	94.010	15	45.585	7	644.492
2005	380.381	70	118.277	22	46.115	8	544.773
2006	488.966	74	128.943	19	44.082	7	661.991
2007	589.129	76	139.873	18	43.321	6	772.323
2008	453.113	70	152.186	23	41.011	6	646.310
2009	425.046	68	158.729	25	39.187	6	622.962
2010	445.680	68	167.141	26	40.259	6	653.080
2011	477.658	68	188.790	27	37.097	5	703.545
2012	396.322	61	212.410	33	36.120	6	644.852
2013	339.047	56	233.394	38	35.074	6	607.515
2014	266.078	49	235.133	44	36.134	7	537.345

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> (1.10.2015)

Deniz avcılığı, geleneksel (küçük) balıkçılık ve endüstriyel (ticari) balıkçılık olmak üzere iki farklı tipte yapılmaktadır. Geleneksel balıkçılık çoğunlukla 12 metreden küçük teknelerle yapılan kıyı balıkçılığı olarak tanımlanırken, endüstriyel balıkçılık faaliyetleri ise 12 metrenin üzerinde gırgır ve trol denilen balıkçı tekneleriyle gerçekleşen kıyı ötesi balıkçılığıdır. Gırgır gemileri (Resim 1) ile avcılık, balık sürüsünün gözle veya eco-sounder (balık bulucu cihaz) ile tespit edilerek,

etrafinın halka şeklindeki uzun bir ağ ile çevrilip, daha sonra ağın alt kenarında bulunan kurşun yakanın istinga denilen halatlarla büzülerek balığın ağ içine hapsolmesine dayanmaktadır. Trol gemileri ise gemiye bağlı olarak deniz dibinde veya su içinde sürüklenen, genellikle mekanik olarak atılıp, su ürünlerinin torbasında toplanarak avlanmalarını sağlayan av araçlarıdır (TUİK, Su Ürünleri İstatistikleri).

Tablo 2: Kullanım Şekli ve Uzunluğa Göre Balıkçı gemilerinin Sayısı 2005-2014

Kullanım Şekli	Türkiye					Doğu Karadeniz				
	2005	2010	2014	2010/ 2014 (%)	2005/ 2014 (%)	2005	2010	2014	2010/ 2014 (%)	2005/ 2014 (%)
Trol gemisi	688	669	652	-3%	-6%	64	154	124	-24%	48%
Trol-Gırgır gemisi	443	337				90	58			
Gırgır gemisi	510	485	415	-17%	-23%	125	104	109	5%	-15%
Taşıyıcı gemi	295	130	104	-25%	-184%	78	73	40	-83%	-95%
Diğer	16.460	15.029	13.424	-12%	-23%	4.298	2.999	3.369	11%	-28%
Toplam	18.396	16.650	14.595	-14%	-26%	4.655	3.388	3.642	7%	-28%
Uzunluk Grubu (metre)										
1 - 4.9	172					125				
5 - 7.9	10.609	9.196	9.508			3.366	2.200	2.777		
8 - 9.9	4.770	4.871	3.064	-12%	-22%	661	705	468	10%	-24%
10 - 11.9	926	728	621			138	110	109		
12 - 14.9	649	603	392	-35%	-55%	105	70	31	-31%	-7%
15 - 19.9	443	420	286			54	52	37		
20 - 29.9	598	609	489	-25%	-22%	138	175	139	-26%	1%
30 - 49.9	219	215	227	5%	4%	64	69	74	7%	14%
50+	10	8	8	0%	-25%	4	7	7	0%	43%
Toplam	18.396	16.650	14.595	-14	-26%	4.655	3.388	3.642	7%	-28%

Kaynak: TUİK Su Ürünleri İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> (1.10.2015).

Türkiye deniz ürünleri üretiminin %80'i gırgır avcılığından %10'u ise Trol avcılığından sağlanmaktadır. Geleneksel balıkçılığın toplam üretimdeki payı ise %10'dur (Kalkınma Bakanlığı, 2014:13). Bu rakamlar doğrultusunda Türkiye'de deniz ürünleri üretiminin gırgır avcılığına dayandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Gırgır teknelerinde çalışan sayısı tekne büyüklüğüne göre artmaktadır. Çalışan sayısı küçük gırgır teknelerinde 10-15, büyük teknelerde ise 30-40 kişiye ulaşmaktadır. Bu rakamlardan da anlaşılacağı gibi deniz ürünleri üretimindeki istihdamın temel

kaynağı gırgır tekneleridir. Trol teknelerinde ise en fazla 5-10 kişi çalışmaktadır. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından 1380 Sayılı Su Ürünleri Kanunu ve Su Ürünleri Yönetmeliği kapsamında hazırlanan 3/1 Numaralı Ticari amaçlı Su Ürünleri Avcılığını Düzenleyen Tebliğ hükümlerine göre gırgır avcılığı her yıl 1 Eylül - 15 Nisan arası toplamda yedi ay onbeş gün sürmektedir.

Tablo:3 Balıkçılık sektöründe istihdam (2006-2014)

	2006		2010		2014	
	Türkiye	Doğu Karadeniz	Türkiye	Doğu Karadeniz	Türkiye	Doğu Karadeniz
Balıkçının Kendisi	16.914	3.699	16.020	3.158	11.228	2.622
Ücretsiz Çalışan Ortaklar	1.546	324	1.986	587	1.247	307
Ücretsiz Çalışan Hanehalkı Fertleri	5.671	1.699	5.258	1.379	3.123	985
Toplam Ücretli ve Paylı Çalışan Tayfa	20.202	4.097	22.264	5.635	15.479	4.051
<i>Ücretli Tayfa</i>			<i>9.410</i>	<i>2.358</i>	<i>7.390</i>	<i>2.420</i>
<i>Pay Karşılığı Çalışan Tayfa</i>			<i>12.854</i>	<i>3.277</i>	<i>8.089</i>	<i>1.631</i>
Ücretli Çalışan Ortak Ve Hanehalkı Fertleri	1.230	538	670	218	1.316	291
Diğer	775	579	163	33	206	113
Toplam	46.338	10.936	46.361	11.010	32.599	8.369

Kaynak: TUİK, Su Ürünleri İstatistikleri, <http://www.tuik.gov.tr> (1.10.2015)

2014 yılı TUİK verilerine göre Türkiye'de 10 metreden küçük teknesi olan küçük balıkçıların oranı %86'dır. Tablo 2'de kullanım şekli ve uzunluk grubuna göre teknelerin son 10 yıl içindeki değişimi verilmektedir. Buna göre 10 metreden küçük tekneler Türkiye genelinde %22 Doğu Karadeniz'de ise %24 oranında gerilemiştir. Öte yandan boyu 30 metrenin üzerindeki teknelerin azalmadığını tersine arttığını gözlemlemekteyiz. Bu bağlamda Türkiye balıkçılığında küçük balıkçılığın gerileyeceği ve çözüleceği buna karşın kapitalist balıkçılık olarak değerlendirilebileceğimiz endüstriyel/ticari balıkçılığın yaygınlaşacağı, dolayısıyla balıkçılık sektöründe kapitalistleşme eğilimlerinin artacağı öngörülebilir. 38 metre büyüklüğündeki gırgır teknesine sahip, üniversite mezunu, 51 yaşındaki balıkçı ile yaptığımız görüşme bu eğilimin ipuçlarını vermektedir:

“Üç kuşak balıkçıyız. Babamın 20 metre teknesi vardı sonra 24 metreye çıktık ben ona ortaktım. Şimdi ise kendime ait 38 metre var. Balıkçılık sektörünün geleceğini çok iyi görüyorum. Geleceğin mesleği balıkçılık olacak. Balıkçılıktan hiç zarar etmedim. Ama bunun için yatırım yapıyorum benim işim bu. İş adamıyız yani. Öyle ya fabrikam sayılır bir nevi teknem bu yüzden sürekli teknolojiyi yenilemem gerekir. İşçilerim var bana çalışan. Toplamda 35-40 işçi çalıştırıyorum sadece teknede, ekmek veriyorum insanlara, ülke yararına da çalışıyoruz yani. E ürünümüz de avladığımız balıklar. Önümüzdeki dönemde de konserve balık fabrikası açıp ihracata ağırlık vermek istiyoruz.”

Türkiye’de balıkçılık sektöründe istihdamın en büyük kesimini ücretli ve/veya paylı olarak çalışan tayfalar oluşturmaktadır. Ücretli/paylı çalışan tayfa sayısı (15.479) balıkçılıkta toplam istihdamın (32.599) %48’ini oluşturmaktadır. TÜİK’in yayınladığı 2014 yılı su ürünleri istatistiklerine göre ücretli/paylı çalışan tayfaların % 47’si (7.206) Gırgır teknelerinde çalışırken, %34’ü kıyı balıkçılığı faaliyetlerinde yer alan teknelerde çalışmaktadır. D.Karadeniz’de ücretli/paylı tayfa olarak çalışanlar (4.051) diğer bölgelerin önünde yer alırken Türkiye’de tayfa olarak çalışanların %26’sını oluşturmaktadır. Tayfaların yoğunlaştığı diğer bölgeler sırasıyla Batı Karadeniz (%25), Marmara (%22), Ege (%14) ve Akdeniz’dir (%11).⁴

Tablo 4: Tekne Türüne Göre Balıkçılıkta Ücretli veya Paylı Çalışanların Sayısı

	2006	%	2010	%	2014	%
Trol Gemisi	2.162	11	2.783	13	2.829	18
Trol-Gırgır Gemisi	2.128	11	2.857	13	-	-
Gırgır Gemisi	6.538	32	7.952	36	7.206	47
Taşıyıcı Gemi	163	1	277	1	178	1
Diğer (Küçük balıkçılık)	9.211	46	8.395	38	5.266	34
Toplam	20.202	100	22.264	100	15.479	100

Kaynak: TÜİK, Su Ürünleri İstatistikleri , <http://www.tuik.gov.tr> (2.10.2015)

⁴ Çalışmada Türkiye balıkçılığına ait nicel veriler TÜİK ve Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı Balıkçılık ve Su Ürünleri Genel Müdürlüğü’nden alınmıştır. Ancak Türkiye’de özellikle tarım istatistiklerinde yetersizlikler ve sorunlar mevcuttur. Çalışma sırasında Ordu İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü’nde gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde de bu durum yetkililer tarafından bir çok kez gündeme getirilmiş, istatistikleri iyileştirme ve sorunları giderme konusunda çalışmalar yapıldığı belirtilmiştir. Dolayısıyla söz konusu veriler genel eğilimi belirtmesi açısından aydınlatıcı olmasına rağmen yetersiz olduğu söylenmelidir.

Tablo 4 incelediğinde 2006 yılında endüstriyel balıkçılık faaliyetlerinde istihdam edilen tayfalar %54'lük bir paya sahip iken bu oran 2014 yılında %65'e çıkmıştır. Başka bir deyişle balıkçılıkta tüm istihdam biçimleri gibi ücretli ve paylı çalışanların da sayısı da son 9 yılda gerilemesine rağmen gırgır teknelerinde çalışan tayfaların ağırlığı artmıştır. Bu durum küçük balıkçılığın endüstriyel balıkçılık karşısında hızla erimesi ile ilişkilidir. Tablo 4 incelendiğinde 2006 yılından bugüne yaklaşık 4000 küçük balıkçının balıkçılıktan çekildiği görülmektedir, öte yandan TÜİK (2015) verilerine göre 2000 yılında küçük balıkçıların %39'u tayfa çalıştırırken, 2014 yılında yalnızca %18'i tayfa çalıştırabilmektedir. Sonuç olarak balıkçılık sektöründe çalışan tayfa sayılarındaki düşüş, esas olarak küçük balıkçılığın gerilemesi ve küçük balıkçıların artık tayfa çalıştıramamasına ilişkindir. Bu bağlamda balıkçılıktan çekilen küçük balıkçıların işçileşerek gırgır teknelerinde çalışıp çalışmadığı sorusu önem kazanmaktadır. Bu soru bir sonraki bölümlerde alan bulgularıyla değerlendirilecektir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Bu çalışma öncelikle Türkiye'de balıkçılık sektöründe deniz avcılığında ücretli ve/veya paylı olarak çalışan tayfaları görünür kılmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda araştırmanın temel amacı balıkçılık sektöründeki istihdamın en büyük kaynağı olan gırgır teknelerinde çalışan tayfaların çalışma ve yaşam koşullarını ortaya koymak ve balıkçılık sektöründeki emek sürecini analiz etmektir.

Şekil 1. Araştırma alanı



Çalışma 2014 yılında balıkçılık av sezonu öncesi hazırlıkların yapıldığı Ağustos ayında ve 2013-2014 av sezonu bitişini takip eden Mayıs ayında Ordu ilinde gerçekleştirilmiştir. Ordu İl Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü, Su Ürünleri Bölümü yetkilileri ile yaptığımız görüşmelerin yanı sıra gırgır teknesi sahipleriyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerin sonucunda Karadeniz'de gırgır teknelerinde çalışan tayfaların büyük bölümünün Ordu ili özellikle de Perşembe ilçesinden istihdam edildiği saptanmıştır. Bu bilgilerin ışığında araştırma alanı olarak Ordu ili seçilmiştir. Ordu ili sınırlarında bulunan üçü Perşembe ilçesinde (Medreseönü, Mersinköyü, Kışlaönü) ikisi ise Fatsa ilçesinde (Bolaman, Yalıköy) yer alan (haritada işaretli yerler) toplam beş balıkçı barınağı ziyaret edilerek, sezon öncesi hazırlık döneminde ve sezon sonrası ağların onarımında çalışan toplam 42 tayfa ile tesadüfi yöntem tekniği kullanılarak yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Öte yandan balıkçı barınaklarında bulunan farklı büyüklüklerdeki dokuz gırgır teknesi sahibi ile de derinlemesine görüşmeler tamamlanmıştır. Görüşmecilerin tamamı erkektir. Ayrıca balıkçı barınaklarında yer alan ve balıkçıların/tayfaların sosyal ortamları olan balıkçı kahvelerinde, çalışma ortamı olan teknelerde vakit geçirilerek gözlemlerde bulunulmuş, tayfaların yoğunlaştığı köylerin muhtarları ile görüşülmüş, gırgır avcılığı ve gırgır teknesinde çalışma hakkında bilgiler toplanmıştır. Araştırmamızda ulaşabildiğimiz görüşmeci sayısının kapsamı sınırlıdır. Ancak sınırlılıkları olsa da çalışmanın bugüne kadar görünmeyen bir alan olan Türkiye'deki balıkçılık sektöründe çalışma ilişkilerine dair önemli eğilimleri ve dinamikleri gösterdiği düşünülmektedir.

Gırgır Teknelerinde Çalışma ve Yaşam Koşulları

Araştırma Bulguları ve Değerlendirme

Tayfaların Sosyo-Ekonomik Profilleri

Araştırma kapsamında görüşülen tayfaların sosyo-ekonomik profillerini ele aldığımızda ilk dikkat çeken husus yaş ortalamalarının yüksek oluşudur. Görüşme yapılan tayfaların çoğunluğu (%43) 41-50 yaş grubunda yer alırken ikinci ağırlık kazanan yaş grubu %26 ile 31-40 aralığıdır, öte yandan 40 yaşın üzerindeki tayfalar %62 oranındayken, 50 yaş ve üzeri tayfaların oranı ise %19 ile dikkat çekicidir. 30 yaşın altındaki tayfalar ise yalnızca %12 oranındadır. Yaş ortalamalarının yüksekliği başka araştırmalarda da saptanan bir durumdur. Örneğin Daniel Georgianna ve Debra Shrader'ın (2005) 2003-2004 yıllarında ABD, New Bedford'da gerçekleştirdiği saha çalışmasında tayfaların ortalama yaşının 40 olduğu ve bu işteki tecrübelerinin ortalama 19 yıl olduğu saptanmıştır (2005:28).

Çalışmamıza katılan tayfaların tamamına yakını (%93) Ordu ili merkezi, ilçeleri ve mahallelerinde (köylerinde) ikamet etmekte iken yerleşim köy ve ilçelerde

yoğunlaşmaktadır. Perşembe ilçesi merkezi ve köylerinde ikamet edenlerin oranı %71'dir. Bu bilgi, saha araştırması öncesinde ön çalışmayı gerçekleştirirken yapmış olduğumuz kurum görüşmelerinde sıkça karşılaştığımız "Türkiye'de, özellikle Karadeniz'de avlanan gırgır teknelerindeki tayfaların çoğunluğu Perşembe kökenlidir" bilgisini doğrular niteliktedir. Görüşme yaptığımız köy muhtarlarının ifadeleri de bu durumu desteklemektedir. Alınca mahallesi muhtarının aktardıkları dikkat çekicidir:

"Bizim köy 280 hanedir ama ancak 230 hanede yaşayan vardır ve %90'ı balıkçıdır. Alınca köyü tayfa işinde aranan bir köydür, titiz ve sabırlı olurlar, tekneyi bırakıp kaçmazlar. Okuyamayan çocuklar da denize babasının peşine tayfa olmaya gider Av sezonu gelip de gurbet balıkçılığı başladığında köyün neredeyse tüm erkekleri köyden ayrılır. Geriye yaşlılar çocuklar ve kadınlar kalır. Bazen öyle oluyor ki cenazeyi bile kaldıracak kimseyi bulamıyoruz."

Görüşme yaptığımız tayfaların %71'i evli ve sahip olduğu ortalama çocuk sayısı 2.25'dir. Görüşmecilerin %29'u kirada oturduğunu belirtirken, %33'ü kendi evinde oturduğunu geri kalan %38'lik grup ise aile evinde ikamet ettiğini ifade etmiştir. Tayfalara herhangi bir taşınır ya da taşınmaz mülke sahip olup olmadığı sorulduğunda %17'sinin mülksüz, %29'unun ise miras yoluyla kendilerine kalan ancak geçimlik sayılabilecek küçük bir toprağı olduğu ortaya çıkmıştır. Bu küçük toprakların neredeyse tamamı fındık bahçesi olup 200-600 kg arasında değişen miktarlarda fındık elde edilmektedir. Fındık hasat zamanı olan Ağustos ayından sonra tüccarlara satılarak haneye ek gelir sağlanmaktadır. Ev ve fındık bahçesine sahip olan tayfaların oranı %21 iken, ev, fındık bahçesi ve araba sahibi olan tayfaların oranı %14'dür. Mülk sahipliği ile tayfaların vasıf düzeyi arasında anlamlı bir ilişki ortaya çıkmıştır. Teknede yer alan daha vasıflı işlerde çalışan ve dolayısıyla daha yüksek ücret ya da pay alan tayfaların mülk sahipliği artarken, teknede daha vasıfsız ve düşük ücretli işlerde çalışanların mülksüz ya da yalnızca geçimlik küçük topraklara sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırma kapsamındaki tayfaların %32'si ilkokul, %22'si ortaokul mezunu olmak üzere %54'ü lise altı eğitime sahiptir. Görüşme gerçekleştirilen tayfaların %42'sinin lise mezunu olduğu tespit edilmiş, yüksekokul/üniversite mezunu yalnızca bir görüşmeciye rastlanmıştır. Bölgede hakim olan küçük topraklı mülkiyet yapısı⁵ fındık üretiminin hane geçimine katkısını oldukça sınırlamaktadır (Ulukan ve Cigerci Ulukan, 2011; Sönmez, 2001). Bu durum haneden emek ihracını

5 Ordu ili geneline baktığımızda fındık üreten tarımsal işletmelerin %47'sinin 20 dekarın altında toprağı işlemekte olduğu, %92'sinin ise 50 dekarın altında toprağına sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ortalama toprak büyüklüğü ise Ordu ili için 24 dekadır.

beraberinde getirmektedir. Toprak yapısının küçük-parçalı oluşunun yanı sıra sanayi işletmelerinin sınırlılığı da istihdam olanaklarını kısıtlamakta böylece yüksek öğrenime devam edemeyenlerin önünde gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışma bir seçenekten çok mecburiyet olarak yer almaktadır. Görüşme yaptığımız 38 yaşındaki torcu Mehmet⁶ bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“17 yaşındayken lise son sınıfta ilk kez çalıştım. Ailecek paraya ihtiyacımız olduğundan ve o dönem balıkçılıkta iyi para olduğundan pay usulü bir gırgır teknesiyle 5 aylığına anlaşılmıştım. Sonrasında lise bitti üniversiteyi kazanamadım hatta bir sene dershaneye gittim ama yine olmadı ve yeniden balıkçılığa başladım. 1996-1998 arası iki sene turizm sektöründe mevsimlik olarak çalıştım ama yine balıkçılığa geri döndüm. Bizim buralarda okuyamazsan gurbet balıkçılığı dışında bir şey yapamazsın. Ne fabrika var ne de başka iş.”

Yetersiz eğitim ve istihdam olanaklarının kısıtlılığı uluslararası literatürde benzer çalışmalarda da saptanan bir durumdur. Örneğin Philip Moss ve David Terkla'nın (1985) Amerika Birleşik Devletleri, Boston Gloucester'da yaptıkları saha çalışmasında tayfaların eğitim seviyesinin düşük ancak ortalama yaşın yüksek olduğu belirtilmektedir. Yazarlara göre bu duruma ek olarak tayfaların büyük çoğunluğunun balıkçılık dışında başka iş tecrübelerinin olmayışı, çalışanların balıkçılık sektörü dışındaki alternatif işlere ulaşmalarının önünde bir engel teşkil etmektedir. Söz konusu çalışmanın işaret ettiği bir diğer boyut ise başka bir sektörde çalışmak için gerekli tecrübeden ve eğitim seviyesinden yoksun olan bu tayfaların, çalışsalar dahi balıkçılık yaparak elde ettikleri gelire ulaşmalarının mümkün olmamasıdır (1985:49). Moss ve Terkla (1985) gibi Mccay vd.'de (1989) balıkçılık dışında başka iş tecrübesinin sınırlı oluşunun tayfaların farklı iş kollarına geçişini kısıtladığını öte yandan balıkçılık yoluyla elde edilen gelirin görece olarak yüksek oluşunun tayfa olarak çalışmanın en önemli sebebi olduğunu ileri sürmektedir (1989:323).

Araştırma kapsamındaki görüşmecilerin %60'ı tayfa olarak çalışmaya 18 yaşın altında başlamıştır. Çalışmaya başlangıç yaşının düşük olmasının yanı sıra görüşmecilerin yaş ortalamalarının yüksekliği tayfa olarak çalışma süresinin oldukça uzun olduğuna işaret etmektedir. Buna göre görüşmemize katılanların ortalama çalışma süresi 24,5 iken, %31'i 30 yıldan daha fazla süredir gırgır teknelerinde çalışmaktadır. Her üç tayfadan birinin baba işi de gırgır teknelerinde çalışmaktan ibaretken, %17'sinin babalarının kendi teknesiyle küçük balıkçılık yaptığı tespit edilmiştir. Bu iki grubu beraber değerlendirdiğimizde tayfaların yarısının baba mesleklerinin balıkçılık ile ilgili olduğu söylenebilir. Bu durum balıkçılığın bölgede

6 Görüşmelerden yapılan alıntılarda kullanılan tüm isimler rumuz olarak verilmiştir, görüşmecilerin gerçek isimleri olarak değerlendirilmemelidir.

küçük yaşlardan itibaren babadan öğrenilen bir meslek olduğu bilgisini doğrulamaktadır. Görüşme gerçekleştirdiğimiz 26 yaşındaki mantarcı Ali'nin sözleri bu durumu desteklemektedir:

“Bu meslek bana babamdan hatta dedemden kaldı. Aile mesleği yani. Burada (Perşembe) erkek çocuklar daha çok küçük yaşlarda görerek öğrenmeye başlar balıkçılığı, büyüdükçe de işin ucundan tutar. Ben 13 yaşından beri tayfa olarak çalışıyorum mesela. Babam gırgır takımlarında çalışıyordu, okuyamayınca kendi çalıştığı tekneye beni de götürdü. O zaman acemiydim kamarot olarak başlamıştım şimdi artık teknedeki her işi yapıyorum.”

Görüşme yaptığımız tayfaların büyük çoğunluğu (%74) hane gelirinin tamamını yalnızca gırgır teknelerinde çalışarak ve ek iş olarak sezon bitiminde “meramet” denilen ağların onarımında çalışarak elde etmektedir. Bir başka deyişle tayfalar kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlayabilmek için balık işçiliğine bağımlıdırlar. Tayfaların %69'unun hanenin tek çalışanı olduğu düşünüldüğünde, tek kazananlı bu hane yapısı bağımlılığı artırmaktadır. Öte yandan Moss ve Terkla (1985) ve Mccay'ın (1989) çalışmalarında vurgulanan “tayfaların büyük çoğunluğunun balıkçılık dışında başka iş tecrübesinden yoksun oluşu” çalışmamızda da görülmektedir. Araştırma kapsamındaki tayfaların önemli bir kısmı (%43) gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışma dışında daha önceleri başka hiçbir işte çalışmamıştır. Başka işlerde çalışanlar ise genellikle düşük gelirli ve göçü gerektiren turizm ve/veya inşaat sektöründe mevsimlik işçi (%17) ya da taşeron işçi (%12) olarak çalışmıştır. Tayfaların dörtte birinin daha önce küçük bir tekneye sahip olduğu ancak borçluluğun da etkisiyle küçük balıkçılığa devam edemeyerek teknesini satmak zorunda kaldığı bulgusu oldukça önemlidir. Bu durum küçük balıkçıların mülksüzleştiğine ve balıkçılıktan çekilerek bir kısmının işçileştiğine işaret etmektedir. Tayfaların bir kısmı ise halen küçük teknesini koruyarak geçimine destek amaçlı küçük balıkçılık yapan ama aynı zamanda gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışan yarı işçilerdir. 43 yaşındaki hamlacı Akif ve 51 yaşındaki torcu Hasan'ın aktardıkları bu durumdaki birçok tayfa ile benzerlik taşımaktadır:

“İlkin 7 m kayığım vardı. 1999 yılında teknemi 12 m'ye çıkarmıştım, iki yıl önce satmak zorunda kaldım. Balık azaldı teşkilatı yenileyemedim, borçlarım çoktu onları ödedim tekne parasıyla. Şimdi 6.5 m kayığım ile geçinmeye çalışıyorum ve teknelere tayfa olarak gidiyorum. Tayfa işi olmasa çocukların masrafı, telefon, elektrik, sigortayı nasıl öderim. Hep bir geçim kaygısı ve stres var bizde.”

“Küçük bir kayığım var 6.5 metre. Artık deniz bizi doyurmuyor ama mecburen gurbet balıkçılığı da yapıyorum. Geçen yıl yarı sezon gitmiştim ama olmadı gene iki yakamız bir araya gelmedi. O yüzden bu sene Nisan

15'e kadar anlaştım. Döndüğümde de yine küçük teknele mezgit avına devam. Baktım çok balık yok o zaman yevmiyeli ağ işi de yapacağız artık.”

Küçük teknesi ile yapmış olduğu balıkçılıktan elde ettiği gelir ile geçimini sağlayamayarak büyük gırgır teknelerinde tayfa olarak da çalışan ve yarı işçileşmiş küçük balıkçı olarak niteleyebileceğimiz bu kategorinin Karadeniz balıkçılığında yaygınlaşan bir istihdam biçimi olduğu varsayılabilir. Knudsen ve Koçak (2011:229) ve Knudsen vd.(2010:264) de Karadeniz balıkçılığı üzerine yaptıkları saha çalışmalarında bu varsayımı doğrular nitelikte sonuçlara ulaşmışlardır. Bu çalışmalarda özellikle 10 metreden küçük teknesi ile avlanan balıkçıların, kış sezonunda trol ve gırgır teknelerinde tayfa olarak çalışmasının yaygın olarak görüldüğü vurgulanmaktadır.

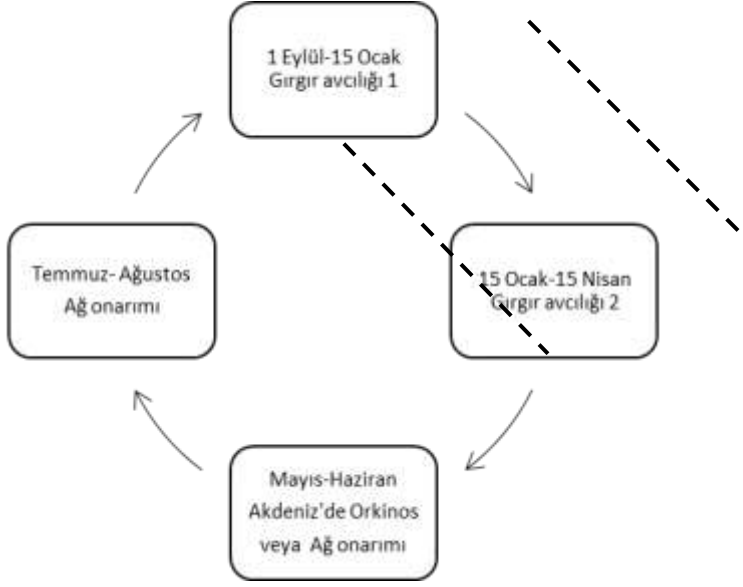
Araştırma kapsamında görüştüğümüz tayfaların %69'u borçludur. Borçlu olanların içinde borçlanılan yer olarak yoğunlaşma bankalara ve bölgedeki esnafadır. Bunun dışında borçlanılan yerler arasında tekne sahipleri, özel şahıslar ve sosyal güvenlik kurumu da yer almaktadır. Özellikle kötü giden bir sezonun ardından borçlanma artarken, daha verimli giden sezonlarda kazançlar arttığından borçların kapatılabildiği tayfalar tarafından ifade edilmektedir.

Emek Süreci, Çalışma ve Yaşam Koşulları

Gırgır teknelerinde çalışma süreci genellikle 7 ay 15 gün olmak üzere tüm bir avlanma sezonunu kapsamaktadır. Ancak kimi zaman tayfaların yarı sezon olarak adlandırdıkları 1 Eylül'den 15 Ocağa kadarki zaman sürecinde de gırgır teknesi sahipleriyle anlaştığı görülebilmektedir. Görüşme gerçekleştirdiğimiz tayfaların büyük çoğunluğunun (%78) tüm bir sezon için anlaştığı tespit edilmiştir. 15 Nisan'da sezon bittiğinde kimi tayfalar Mayıs ve Haziran ayında Akdeniz'de orkinos avında çalışmaktadırlar. Araştırma kapsamında görüşme gerçekleştirdiğimiz tayfaların sadece %21'i orkinos avına katılmıştır. Tayfaların büyük çoğunluğu sezon bittikten sonra bir sonraki av sezonu için ağların onarımında çalışmaktadır. Meramet denilen bu iş plastik ya da tahta bir iğne ile ağlardaki yıpranmaların tamir edilmesinden ibarettir. Gırgır teknelerinde çalışma, balıkçılık sezonunda 200 günü aşkın bir süre haneden uzakta çalışmayı gerektirdiğinden “mevsimlik balık işçiliği” olarak tanımlanabilir.

Teknelerde istihdam edilen tayfaların bir av sezonu boyunca mevsimlik olarak çalıştığını gözlemledik. Ancak ender de olsa uzun zamandır aynı teknede çalışan tayfalara da rastlanmaktadır. Bu tayfalar, tekne sahibinin kaybetmek istemediği ve belirli bir vasfı olup teknede nitelik gerektiren işlerde çalışanlardan (botçu, palacı, ırgatçı, makinist veya aşçı) oluşmaktadır. Öte yandan asıl işi esnaf olan ama geçimine destek amaçlı ara sıra ve kısa süreli (1 Eylül-15 Ocak) olmak üzere gırgır teknelerinde çalışmaya gidenler de istihdam tipleri arasında görülmektedir.

Şekil 2. Tayfaların yıllık çalışma döngüsü



İşin bulunmasında mevsimlik gezici tarım işçiliğinde görülen işçi aracılığına⁷ benzer bir ilişki biçimi bölgede varlığını sürdürmektedir. “Kocareis” adı verilen işçi araçları gırgır teknesinde çalışacak olan ve sayıları 15-30 arası değişen ekipleri hazırlamaktadır. Araştırma kapsamındaki tayfaların %60’ı kocareisler aracılığı ile geri kalan %40’ı ise tekne sahiplerini tanıdığını ve doğrudan ilişki kurarak işleri bulduğunu ifade etmiştir. Bölgede yaptığımız gözlemlerde Ordu ili ve ilçelerinde ikamet eden kocareislerin yalnızca Ordu’ya kayıtlı gırgır tekneleri sahipleriyle değil Marmara bölgesi, Batı Karadeniz ve Doğu Karadeniz’in diğer illerine kayıtlı gırgır teknesi sahipleri ile de çalıştığı tespit edilmiştir.

Kocareisler av sezonu öncesinde Haziran-Temmuz aylarında ekipleri oluşturmaya başlamaktadır. Her kocareis bir gırgır teknesi sahibi ile anlaşarak kendi ekibini oluşturmakta ve avcılık süresince ekibin başında teknede bulunmaktadır. Kocareisler av sezonu öncesinde anlaştığı gırgır teknesi sahibiyle temel olarak teknede kaç işçi çalışacağı, çalışma süresi, ücret sistemi ve tayfalara önceden verilecek olan avans konuları üzerinden bir anlaşma yapmaktadır. Ancak işçi araçları ile gırgır teknesi sahipleri arasında yazılı bir sözleşme gerçekleştirilmemektedir.

⁷ Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde, işçi araçları çalıştıkları bölgeye göre elçi/dayıbaşı yada çavuş isimlerini almaktadır.

Bu durum istihdam ilişkisinde tayfaların güvencesiz ve korunmasız olmalarına yol açarken gırgır teknesi sahipleri açısından geniş bir esneklik sağlamaktadır. Bu durumu 48 yaşındaki Kocareis Süleyman şöyle aktarmaktadır:

“Tüm sezon için anlaşma yapıyoruz, sonra balık olmadığına mal sahibi boşuna mazot yakmak istemiyor, balık bitti haydi paydos deyip tekneyi 15 Ocak'ta limana çekiyor. Ondan sonra yeniden yeni tekne aramak zorunda kalıyoruz, çoğu zaman bulamadığımız ve ortada kaldığımız da oluyor.”

Gırgır avcılığında çalışma ilişkilerinin enformel boyutu farklı çalışmalarda da tespit edilmektedir. Filipinlerde ton balığı avcılığı üzerine yapılan bir saha çalışmasının bulguları bu çalışmanınlarla büyük benzerlikler taşımaktadır. Söz konusu araştırmada gırgır teknelerinde çalışmanın düzenli olmayan ve geçici bir iş olduğu ifade edilmekte, bunun yanı sıra çalışanların hemen hepsinin yazılı olmayan anlaşmalarla çalıştığı belirtilmektedir. Çalışmada vurgulanan bir başka boyut ise tayfalar ile tekne sahibi arasındaki çalışma ilişkisinin süresinin belirsiz ve tamamen tekne sahibinin denetiminde olduğudur. Bu enformel yapı çalışma koşulları karşısında tayfaları kırılanlaştırmaktadır (Verite, 2010:49).

Kocareisler kendi ekibini genellikle akrabalık, arkadaşlık, hemşehrilik ve komşuluk gibi birincil ilişkiler çerçevesinde oluşturmaktadır. Bu durum kocareislerin tayfalar ile kurduğu karşılıklı güven ve sadakat ilişkisini güçlendirmektedir. Nitekim görüşme gerçekleştirdiğimiz kocareisler yaptıkları işin en zor tarafının güvенеbilecekleri tayfaları bulmak olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle tayfalara daha çalışmadan sezon öncesinde avans verilmesi güven unsurunu daha da öne çıkarmaktadır. Araştırma alanımız olan Ordu ilinde en az 60-80 arasında kocareisin olduğu birçok görüşmede ifade edilmiştir. 39 yaşındaki botçu Murat bu süreci şöyle aktarmaktadır:

“Kocareislik işini yapanlar belli, herkes tanır onları. Çoğu zaten kendi köylüsüne, mahallelisine, tanıdığına, akrabasına teklif eder. Bu işin içindeyseniz ve iyi çalışıyorsanız kocareisler size ulaşır ve tekliflerini sunar. Örneğin şimdi yavaş yavaş teklifler gelmeye başladı. Haziran ayında bağlantılar yapılır, karşılıklı sözler verilir, Temmuz ayında da avanslarımız gelir. Bazı tekneler paylı bazı tekneler maaşlı tayfa çalıştırır. Kişi eğer iyi çalışırsa iyi teknelerden teklif gelecektir.”

Gırgır avcılığı yapan teknelerde işin organizasyonu ve işbölümü genellikle aynı zamanda tekne sahibi de olan reis ve tayfaları temin eden kocareis ile kararlaştırılır. Avcılık süresince bir gırgır teknesinde 11 farklı işin varlığı tespit edilmiştir. Teknede gerçekleştirilen görevler hiyerarşik olarak sıralanmaktadır. Buna göre teknenin sevk ve idaresini sağlayan ve çoğunlukla tekne sahibi olan reisler bu hiyerarşinin başında bulunmaktadır. Görüşme yaptığımız gırgır teknesi sahiplerinin

hepsi kendilerinin de teknenin başında reis olarak avcılık süresince bulduklarını belirtmişlerdir. Ancak kimi teknelerde ücretli veya paylı çalışan reislere de rastlanmaktadır. Özellikle büyük gırgır teknelerinde (30 metreden fazla) veya şirketlere ait olan teknelerde ücretli/paylı reis çalıştırılması daha yaygındır. Teknede reisten sonra gelen kişi ise kocareistir. Tayfaların çalışmasından, tayfalar arasında çıkabilecek sorunların çözüme kavuşturulmasından, ücretlerinin belirlenmesinden kısaca tekne üzerindeki çalışma ilişkilerinin düzeninden kocareisler sorumludur.

Kocareisin dışında gırgır teknelerinde daha fazla vasıf ve tecrübe gerektiren işler de mevcuttur. Bunlar botçu, ırgatçı, makinist, aşçı ve palacıdır. Botçu gırgır teknelerinin kış bölümünde bulunan yardımcı tekneyi (bot) av sırasında kullanan kişilerdir. Gırgır ağı bu yardımcı tekne vasıtasıyla denize serilir, ağ tamamıyla açıldıktan sonra, yardımcı tekne gırgır teknesini sabitlemek için kalın bir halatla tekneyi ters kuvvette desteklemek zorundadır. Gırgır ağı çekilirken ağırlaşan ağı gırgır teknesinin dengesini bozmasını önlemek amacıyla aksi yönde tekneyi denge tutmak botçunun en önemli görevidir ve uzmanlık gerektirmektedir. ırgatçı ise gırgır ağının altını toplamak, büzmek için gerekli olan çelik halatların/tellerin sarıldığı hidrolik ya da mekanik ırgatları kullanmaktadır. Palacı teknenin kış tarafında ağ ekibinin başında ağın denize atılması ve toplanmasını organize etmektedir. Bu sıralanan görevlerin yanı sıra ağı sarıp istif edenler (torcu), ağda bulunan kurşunları istifleyenler (hamlacı), ağın su üstünde durmasını sağlayan mantarları istif edenler (mantarcı), ağların altında bulunan mapa demirlerini istifleyenler (mapacı) ve aşçıya yardımcı olup temizlik işlerini yapan kamarot da teknedeki görevler arasında yer almaktadır. Kocareis, makinist, aşçı, palacı ve kamarot çoğu zaman bir kişiden oluşurken teknelerin büyüklüğüne göre ortalama olarak botçu 1-3 kişi, ırgatçı 1-3 kişi, hamlacı ve mantarcı 2-3 kişi, torcular 8-15 kişiden oluşmaktadır. Bu kişiler aynı zamanda balık tekneye alındığında kasalama işini de üstlenmektedirler.

Gırgır avcılığında çalışma ve yaşam koşulları oldukça zordur. Yaklaşık sekiz ay boyunca teknede denizin üstünde yaşamak ve çalışmak zorunda olan tayfalar bir av sezonu boyunca yalnızca iki kez bir hafta ile on gün arasında değişen izin sürelerini kullanarak ailelerinin yanına gidebildiklerini ifade etmişlerdir. Öte yandan çalışma saatleri belirsiz ve uzundur. Av sezonu çoğunlukla kış aylarını içerdiğinden çalışanlar sadece işin zorlukları ile değil aynı zamanda zor hava şartlarına karşı da mücadele etmektedirler. Av süresince çalışma saatlerinin, uyku ve dinlenme sürelerinin belirsiz oluşu çalışma koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır⁸.

⁸ Balıkçılık sektöründe, özellikle deniz avcılığında çalışma koşullarının zorluğu Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından da dikkat çekilen bir konudur. Örgüt 2007 yılında özellikle ticari/endüstriyel balıkçılıkta çalışma koşullarını düzenleyen, çalışanların temel haklarını ve genel kuralları belirleyen 188 sayılı sözleşmeyi kabul etmiştir. Ancak bugüne

Görüşme gerçekleştirilen tayfalardan 44 yaşındaki mantarcı Ercan ve 36 yaşındaki torcu Temel bu koşulları şöyle ifade etmektedir:

“Madencilikten sonra en ağır iş bizimkisi. Çalışma saati yok, 24 saat tetikteyiz, uyku saati balığın akışına göre. Hele ilk 3 ay palamut, istavrit avı çok zordur. Soğuk, yağmur, kar, fırtına, ayaz hepsinin altında çalışıyoruz. Balık yoğun olduğunda hiç dinlenemiyoruz düzenli beslenemiyoruz. Bu para kazanmak değil, çalışmak değil, savaş!”

“Gecen gündüzün belli değil teknede. Ayaklarımızda çizme, sırtımızda muşambamız soğuk yağmur gece gündüz demeden durmadan çalışıyoruz. Soğuktan elini hissetmediğin olur. Üç gün ayığımdan çizmeyi sırtımdan o muşambayı hiç çıkarmadığımı, üç gün boyunca uykusuz kaldığımı bilirim. 30 gün çalışıyoruz ya ama bizde bir ay 60 gündür hem gece hem de gündüz çalışıyoruz çünkü”

Çalışma koşullarının yanı sıra aylar boyunca evinden uzak kalmanın zorluğu özellikle evli ve çocuklu tayfalar tarafından sıkça dile getirilmektedir:

“Gurbet balıkçılığında hep evi düşünürsün, bu ayın sonunu nasıl bitirecekler onu düşünürsün. Sigara ve içki çok kullanır derler ya balıkçıya, nasıl içmesin. Ailesi aklına geliyor yak bir cigara. Sen çocuğunla gezersin kıyıda ben denizden sana bakar efkarlanırım yak bi cigara daha..” (Osman, palacı, 50 yaş)

“Hamallık bile daha iyidir. En azından akşama eve gidiyorsun. Biz ise sekiz ay boyunca evden habersiziz, cenazen olsa yetişemezsin. En çok evden uzakta olma, gurbet vuruyor insana. Ben kar yağışını çok severim, çocuklarımda öyle. Kar yağıyor denizdeyken, kıyıda evlerin ışık yanan pencerelerine bakıyor özeniyorum. Bir kez bile olsun ben de kendi evimde sobanın başında oturup çoluğumla çocuğumla pencereden yağın karı seyretmek isterdim. Hiç yaşamadığım bir şey bu..” (İsmail, hamlacı, 47 yaş)

“Bu sene yedi buçuk ay çalıştım eve döndüm 21 gün kaldım sonra 50 gün Akdeniz’e orkinos avında çalışmak için gittim yeniden eve döndüm 15 gün

kadar Arjantin, Bosna Hersek, Kongo, Fransa, Güney Afrika ve Fas’tan oluşan yalnızca 6 ülke bu sözleşmeyi onaylamıştır. (www.ilo.org). Türkiye’de ise bu konudaki en güncel düzenleme 20 Ağustos 2013 tarihli 28741 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan Balıkçı Gemilerinde Yapılan Çalışmalarda Sağlık ve Güvenlik Önlemleri Hakkında Yönetmelik’tir. Bu yönetmelikle balıkçı gemilerinde alınması gereken asgari sağlık ve güvenlik önlemleri belirlenmiştir. Ancak saha araştırmasında tayfalarla yapılan görüşmelerde ara s ıra gerçekleşen denetimlerin teknedeki koşullar, sağlık ve güvenlik önlemlerine yönelik değil, daha çok ağların boyu vb av yasaklarıyla ilgili olduğu belirtilmiştir.

sonra ağ işine İstanbul'a gittim. En fazla 2 ay ailemle bütün bir yıl boyunca, sen buna yaşamak diyebilir misin? Ama başka iş yok mecbursun işte.” (Hilmi, ırğatçı, 49 yaş)

Aylar süren av sezonu boyunca gırgır teknesinin büyüklüğüne göre sayıları 20-30 arasında değişen tayfalar için çalışma ortamları olan tekneler aynı zamanda yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla teknelerin çalışma koşullarının yanı sıra barınma ve yaşam koşulları da tayfaların güvenliği ve sağlığı bakımından önem taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma ortamı, sosyal ortam ve yaşam alanının içi içe geçmesi çoğu zaman çalışma ve boş zaman/dinlenme arasındaki ayrımın belirsizleşmesine yol açmaktadır. 26 yaşındaki mapacı Engin ve 31 yaşındaki torcu Emin'in ifadeleri bu tespiti desteklemektedir:

“Hiç istiharat yok, sosyal hayat yok bu meslekte, yılın 8 ayı, günde 18-20 saat çalışırsınız. Hele avın yoğun olduğu zaman bırakın dinlenmeyi uyku bile uyuyamazsınız. Hava essin fırtına çıksın diye dua ettiğimiz bile olur, kıyıya çekilsin tekne biz de dinlenelim diye. Ama o da olmaz avlanmadığımızda da ağları tamir ederiz yani boş bırakmazlar tayfayı..”

“Cumartesiymiş Pazarmış geceymiş gündüzmüş diye bir şey yoktur teknede her gün aynı gündür yani işgünü. Kahvaltı saatin, yemek saatin filan da belli değildir bu işte. Avlanırken öncelik iştir. Ağ attıktan sonra biraz boşluğumuz olur hemen atarsın bir şeyler ağzına hızla.. biraz boşluk oldu mu hemen yatıp uyuyacaksın biraz gözünden geçti mi tamamdır. Ayağımızda çizme sırtımızda muşambayla uyuruz bazen vakit kaybetmeyelim diye.”

Barınma koşulları teknenin büyüklüğüne göre farklılık göstermektedir. Farklı büyüklükteki gırgır teknelerinde yaptığımız gözlemlerde özellikle 30 metreden büyük teknelerin yaşam ve barınma koşullarının küçük gırgır teknelerine göre daha iyi olduğunu saptadık. Ancak inceleme fırsatını bulduğumuz 20 metreden küçük gırgır teknelerinin barınma koşulları ve yaşam alanları çalışan sağlığını tehdit edebilecek koşullardaydı. Teknelerdeki bu farklılaşma görüşme gerçekleştirdiğimiz tayfalardan 45 yaşındaki palacı Hikmet tarafından şöyle anlatılmaktadır:

“Koşullar gemiden gemiye değişir, özellikle ufak olanların çok kötüdür barınması, affedersin ahır gibi yerler vardır, küf kokar yatacağınız yer. Geminin ön kısmının altında başaltı denilen yerde rutubetli karanlık ve ufacak yerde kalmak zorunda kalırsın böyle teknelerde. Ama 30 metrenin üzerindeki tekneler daha rahattır. Sıcak su, çamaşır makinesi bile vardır kimi büyük teknelerde, koşulları daha iyidir.”

Tekne boyu büyüdükçe reisler ve çalışan tayfalar arasındaki mekansal bölünme de artmaktadır. 20 metreden küçük gırgır teknelerinde tekne sahibi/reis çalışan tayfalarla yemeğini yer ve onlarla beraber aynı alanda vakit geçirirken, büyük teknelerin mekansal olarak organizasyonu tekne içindeki hiyerarşiyi yansıtmaktadır. Richard B. Pollnac'a (1988) göre daha büyük ve sermaye yoğun teknelerde tekne çalışanları ile kaptan (reis) arasında oluşturulan bu sosyal uzaklık kaptanın güç ve otoritesine etkide bulunmaktadır (1988:30). Bu büyük gırgır teknelerinin en üst bölümü geminin idare edildiği kaptan köşkünün, reis veya reislere ait dinlenme mekanı olan kamaraların ve reise ait tuvalet ve banyonun olduğu bölümdür. Bir alt bölümde ise tekne içindeki işbölümünde uzmanlığı ve avcılıktaki önemi fazla olan botçu, palacı, ırgatçı ve kocareisin uyumaları ve dinlenmeleri için ayrı kamara bulunmaktadır. Geriye kalan ve sayıca çoğunluğu oluşturan tayfalar ise teknenin başaltı denilen bölümünde yani güvertenin ön kısmının altında yer alan boşlukta oluşturulan ranza sistemindeki yatakhanelerde dinlenmektedir. Teknelerin bu bölümü tekne büyük dahi olsa penceresiz, gün ışığı girmeyen ve rutubetli mekanlardır.

Sosyal Güvenlik, İşçi Sağlığı ve Güvenliği

Balıkçılık oldukça zor ve tehlikeli bir sektördür. Uluslararası çalışmalarda balıkçılık en tehlikeli ve ölümlü kazaların sık görülebileceği sektörlerden biri olarak sayılmaktadır (Matheson vd., 2001:305; Jin ve Thunberg, 2005:524; Georgianna ve Shrader, 2008:28) hatta kimi çalışmalarda en tehlikelisi olarak gösterilmektedir (Chauvin ve Le Bouar, 2007:79; Drudi, 1998:3). Bu durum uluslararası literatürde balıkçılıkta işçi sağlığı/güvenliğine yönelik çalışmalarda yoğunlaşmayı ve bu alanda zengin bir literatür birikimini de beraberinde getirmiştir. Ne yazık ki Türkiye'de bu bağlamda bir literatür oluşmamıştır.

15.8.2009 tarihli ve 27320 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimleri ile Ortak Sağlık ve Güvenlik Birimleri Hakkında Yönetmeliğin 57 nci maddesi uyarınca oluşturulan Tehlike Sınıfı Belirleme Komisyonunun görüşleri doğrultusunda işyerlerinin iş sağlığı ve güvenliği açısından yer aldığı tehlike sınıfları listesine göre deniz avcılığı "tehlikeli işler" arasında yer almaktadır. Her türlü hava koşullarına açık, gece çalışmasının var olduğu, sürekli hareket halinde bir güvertenin yanı sıra hidrolik ve mekanik makineler, kaygan ve sulu zemin, ağlar, halatlar, çelik teller çalışma ortamını oldukça tehlikeli hale getirmektedir. En ufak hatanın yaralanma ya da ölümle sonuçlanabilme riski vardır. 29 yaşındaki hamlacı Samet'in sözleri çalışma ortamının tehlikesini ortaya koymaktadır:

"Çok tehlikeli bir iş yapıyoruz. 30 gün çalıştık diyelim ama teknede 1 ay 60 gündür çünkü gece ve gündüz ayırt etmeden çalışırız. Uykusuzluk en büyük düşmanımız, çok uykusuz ve yorgun olduğumuzda mutlaka kazalar oluyor.

Bir de buna makine/teçhizatın bakımsızlığını ekleyin kaza olmazsa mucizedir.”

Araştırma kapsamındaki tayfaların önemli bir kısmı (%65) son beş yıl içinde çalışırken iş kazası geçirmiştir. İş kazalarını saptamaya çalışırken tayfaların “iş kazası” algılarının yalnızca uzuv kopması vb. ağır yaralanmalardan ibaret olduğunu tespit ettik. Bu durumu daha iyi anlatabilmek için bir örnek vermek gerekirse, ağlarda bulunan kurşunların ağ çekme sırasında güvertede bulunan çalışanların kafalarına düşerek açık yaraya neden olması veya kaygan güverte zemini nedeniyle düşme sonucu gerçekleşen incinme ve burkulmalar sık karşılaşılan ve tayfalar arasında iş kazası olarak görülmeyen bir durumdur. Bu ve benzeri durumların da iş kazası sayılması gerektiği açıklandıktan sonra yukarıda bahsettiğimiz oran yani çalışanların üçte ikisinin çeşitli derecelerde iş kazası yaşadığı ortaya çıkmıştır. Bunun dışında tayfaların %20’sinin ise son 5 yılda çalıştığı teknelerde ölümlü kazaya şahit olmuş olması gırgır teknelerinde çalışmanın işçi sağlığı ve güvenliği açısından önemli riskler taşıdığını ve bu alanda denetimin gerekliliğini daha da öne çıkarmaktadır. Ölümlü kazaya şahit olan 36 yaşındaki torcu Erkan’ın anlattıkları dikkat çekicidir:

“Benim çalıştığım teknede ne yazık ki iş kazasında biri öldü. Ağ çekerken halat koptu, kopmasıyla makara adamın sırtına vurdu. Kıyıya yetiştiremedik bile hemen oracıkta düştüğü yerde öldü. Bana göre teşkilatın ihmaliydi, halatlar eskiydi yenilenmesi gerekirdi ama kimin umurunda. Mal sahibinin vicdanına kalıyor sonrası. Kimi ailesine para verir kimi de daire alır, kimi de unuttur gider.”

Kazaların %95’i güvertede ve avlanma esnasında ağ çekerken gerçekleşirken; kazanın oluş sebebi ise çoğunlukla bir nesnenin çarpması/vurması ve/veya nesneye sıkışma olarak gerçekleşiyor. Yaralanan bölge sırasıyla en çok el ve parmaklar; yüz-baş-boyun ve omuz kol ve bilekler olarak gerçekleşmektedir. Görüşme yaptığımız tayfaların ifadelerine göre kazalar uzun çalışma saatleri ve uykusuzluğa bağlı yorgunluk, tekne ekipmanlarının bakımının düzenli yapılmaması, kötü hava koşulları gibi nedenlerle gerçekleşmektedir. Daha önce botçuluk yaparken iş kazası geçiren 54 yaşındaki kocareis Recep’in ifadeleri teknelerde iş kazası riskinin boyutlarını ortaya koymaktadır:

“Ölümcül kazalar genelde halat kopmasıyla, makara kopmasıyla oluyor. Bazen ırgatın sardığı tele kapılan oluyor, ağa takılıp denize düşme oluyor. Her yanı tehlike yani teknenin, özellikle avlanırken çok dikkatli olmak gerekiyor. Hele hamsi avında ışık yakılmaz geceleri öyle olunca da kazalar artıyor tabi. Ben botçuydum, botun çekme halatı koptu bana vurdu. Vurmasıyla düşmem bir oldu. Gözümü saca vurmuşum o nedenle sağ gözümde %30 görme kaybı

vardır. Botun halatı eski olmasaydı bu olay olmazdı ama ne yaparsın el mahkum yine çalışıyoruz.”

İş kazalarının yanı sıra deniz avcılığında çalışanların sağlık sorunları ve olası meslek hastalıkları da üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Araştırma kapsamında görüştüğümüz tayfaların %40'ı herhangi bir sağlık sorunu olmadığını veya olup olmadığını bilmediğini belirtirken %60'ı tanısı konulmuş sağlık sorunları olduğunu belirtmektedir. En sık görülen rahatsızlık bel fitiğidir. Sağlık sorunu olan tayfaların %80'i bel fitiği rahatsızlığı olduğunu ifade etmiştir. Bunun yanı sıra akciğer rahatsızlıkları, astım, kas ve kemik rahatsızlıkları ve romatizma tayfalarda görülen diğer sağlık sorunlarıdır. Bu rahatsızlıkların tamamının Knudsen ve Koçak (2011) tarafından yine Karadeniz'e kıyısı olan Samsun Terme'de yapmış oldukları saha çalışmasında da tespit edilmiş olması (2011:235), bu rahatsızlıkların meslek hastalığı olarak balıkçılarda yaygın olduğu kanısını güçlendirmektedir.

“Soğuk altında ağır iş yapıyoruz. Düzensiz uyku ve yorgunluk nedeniyle vücudumuz hırpalanıyor. O soğukta ayazda bronşit, zatürre olmazsan grip oluyorsun. Büyük bir durum yoksa doktora görünme şansın da yok. Bunun dışında bel fitiğini saymıyorum bile her balıkçıda vardır çünkü!” (Uğur, torcu, 37 yaş)

“Kolumda kas sorunu yaşıyorum. Ağır iş yapmayacaksın dedi doktor. Meslek romatizmasıymış. Balıkçılıkta ağır iş olmayan bir görev yok ki. Gittiği yere kadar çalışacağız. Bazı arkadaşlarım doktora gitmeye korkuyor, doktor çalışmazsın balıkçılıkta der diye.. Haklılarmış.” (Ferdî, hamlacı, 54 yaş)

Yukarıda aktarılan bilgiler, deniz avcılığının oldukça tehlikeli, ölümlü ya da ciddi yaralanmalara yol açan iş kazalarına açık ve çalışan sağlığını olumsuz etkileyen meslek hastalıklarına yol açabilen bir sektör olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Buna karşın sektörde kayıtdışılık oranı oldukça yüksektir.⁹ Görüşme gerçekleştirilen tayfaların yalnızca %10'u tekne sahibi tarafından sigortalanmıştır. Bu kişilerin tamamı gırgır avcılığında kilit görevleri olan kocareis, aşçı, palacı veya botçudur. Araştırma kapsamındaki tayfaların %20'si hiç bir sosyal güvenceye sahip değilken geri kalan %70'i sigortasını EK-5 Tarım Sigortası ya da Tarım Bağkur olmak üzere kendisi karşılamaktadır. Sosyal güvencenin olmaması tayfalar tarafından balıkçılığın en önemli sorunu olarak görülmektedir. 50 yaşındaki palacı Zeki'nin ifadeleri güvencesizliğin boyutlarını ortaya koymaktadır:

⁹ Türkiye balıkçılığındaki sosyal güvencesizlik, geç kapitalistleşmiş diğer ülkelerin balıkçılığında görüldüğü gibi İrlanda gibi erken kapitalistleşen ülkelerde de görülmektedir. Çalışmanın sınırları nedeniyle bu karşılaştırmaya girilmeyecektir. Bu konuda ek okuma için bkz: Bhatta (2003) ve Collier (2001).

“Şu an çalışabiliyorum evime çocuklarıma bakabiliyorum. Parmağıma tel vursa, elim halata sıkışsa bütün her şey bitti. Ekmeğim bitti işte. Sigortam da yok. Kim bakar bana, aileme. Yani bizi en korkutan, belimizi büken bu ağır çalışma değil, sigortasızlık.”

Balıkçıların sosyal güvenliğe olan vurgusu Knudsen ve Koçak (2011) tarafından da öne çıkarılmaktadır. Çalışmada sosyal güvenlik konusunun özellikle tayfa olarak çalışanlar açısından balıkçılık sektörünün en önemli sorunu olarak tespit edildiği örnek olaylarla belirtmektedir (2011:234). Tayfalara yönelttiğimiz “çocuğunuzun bu işi yapmasını ister misiniz” sorusuna tamamının hayır cevabını vermesinin en temel nedeni de yukarıda aktardığımız sosyal güvencesizliğin, tehlikeli ve kötü çalışma koşullarının varlığıdır.

“Kesinlikle istemem çocuğumun bu işte çalışmasını. Ben onu denize bile götürmüyorum. Bütün çabam çektiğim çilede o okusun balıkçı olmasın diye zaten. Yarını yok, garantisi yok, sosyal yaşantısı yok. Aile yaşantısı hiç yok üç çocuğum var hiç birinin doğumunu göremedim. Kendi çocuğumun bunları yaşamasını ister miyim hiç!” (Selim, hamlacı, 46 yaş)

“Bırak çocuğumu düşmanımın yapmasını istemem. Beni düşün, tek istediğim şu hayattan emekli sırasına girebilecek kadar yaşamak. Tuhaf değil mi? Balıkçılar doktora gitmez, kedi köpekten korkar ya öyle korkarız bizde. Ya denize çıkmamı yasaklarsa diye. Yoksa hepimizde bel fitiği ve ciğer hastalıkları var. İşin stresi hastalıkları artırıyor. Gel köyün mezarlığına gidelim hepsini sayayım 70’ini bulamamış balıkçılarla dolu. Ben çocuğuma işte böyle bir işi nasıl reva göreyim.” (Niyazi, torcu, 49 yaş)

“Balığın Pulu”:Gırgır Teknelerinde Çalışanların Ücret ve Gelir Durumları

Gırgır teknelerinde çalışanların ücret sistemleri zamana göre ücret sistemi olan “aylıklı” ve kardan pay alma sistemi olarak değerlendirebileceğimiz “paylı” olmak üzere iki biçimdedir. Paylı sistem, sezon boyunca yakalanan balıklardan elde edilen gelirin kumanya, yakıt, yağ, ağ bakımı vb. giderler düşüldükten sonra kalan miktarın tekne sahibi ve çalışanlar arasında pay edilmesine dayanmaktadır. Genellikle bu pay %60 tekne sahibi %40 çalışanlar şeklindedir. Bu pay çalışanlar arasında eşit değil yapılan işin ağırlığı, niteliği ve önemine göre belirlenmektedir. Ücret sisteminin belirlenmesi ve ücretin miktarı sezon öncesinde kocareislerle ya da tekne sahibinin kendisi ile doğrudan ilişkiye geçildiğinde sözlü olarak belirlenmektedir. Aylıklı sistemde tayfanın alacağı miktar önceden belli iken, pay sisteminde av süresince yakalanan deniz ürünlerinin miktarı ve piyasa fiyatı belirleyici olmaktadır. Gırgır avcılığı, çalışanların uzun süre evinden uzakta çalışmasını gerektirdiğinden gırgır teknelerinde çalışacak olanlara aylıklı yada paylı fark etmeksizin sezon başlamadan

“polatka”¹⁰ olarak adlandırılan genellikle tayfanın bir ya da iki aylık kazancına karşılık gelen bir avans verilmektedir. Alınan bu para çoğunlukla tayfalar denizde evden uzakta iken ailenin geçimi için kullanılmaktadır.

Türkiye’de balıkçılık sektöründe paylı olarak istihdam edilenler azalmaktayken aylıklı çalışma artmaktadır. TÜİK 2010 yılından itibaren ücretli (aylıklı) ve paylı çalışan tayfa sayılarını ayrı olarak yayınlamaktadır. Tablo 3 incelendiğinde son 5 yılda Türkiye genelinde aylıklı çalışmanın payının %42’den %48’e ulaştığı, Doğu Karadeniz bölgesinde ise %42’den %60’a çıktığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamındaki tayfaların da çoğunluğu aylıklı olarak çalışmaktadır. Buna göre tayfaların görev aldığı teknede %73’ünün aylıklı, %27’sinin ise paylı olarak çalıştığı belirlenmiştir.

İşin niteliği, uzmanlığı ve önemine göre aylık ve pay farklılaşmaktadır. Buna göre en yüksek aylık ya da payı kocareis, botçu, palacı, aşçı ve ırgatçı alırken güverte çalışanları olarak gruplandırabileceğimiz ağ istifçileri bir alt kademede yer almaktadır. En düşük pay ya da aylığı ise kamarotlar elde etmektedir. Tayfaların ücretleri incelendiğinde 2014 yılı için 2000-4000¹¹ TL aralığında değiştiği görülmektedir. Yüksek nitelikteki işlerde çalışanların aylıkları ortalama 3000-4000 TL arasında değişirken, daha niteliksiz işlerde çalışan diğer güverte çalışanları 2000-2500 TL arasında aylık elde etmektedir. Yedi ay onbeş gün süren bir sezonun tamamında çalışıldığı düşünülürse toplam ortalama kazanç 2014 yılı için 15.000-30.000 TL arasında değişmekte ancak bu miktar oniki aya bölündüğünde aylık ortalama net gelir 1250-2500 TL olmaktadır. Türkiye’deki ortalama ücretler dikkate alındığında ilk bakışta yüksek görünebilen aylık ücret seviyesi, dinlenme sürelerinin düşüklüğü, yüksek oranda sosyal güvencesizlik, çalışma saatlerinin uzun ve belirsiz oluşu dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Öte yandan çalışanların çoğunluğunun evli ve çocuklu olduğu ve hanenin geçiminin tek kazanana dayalı olduğu bilgisi de dikkate alınmalıdır. Yine de tayfaların neden bu işi yapıyorsunuz sorusuna verdikleri cevaplar arasında diğer işlere oranla görece olarak daha yüksek kazancın varlığı dikkat çekmektedir.

Görüşme gerçekleştirilen tayfaların çoğunluğunun emeğini çeşitlendirerek geçimini sağlamaya çalışması gırgır teknelerinde çalışarak elde edilen gelirin yetersiz kaldığına işaret etmektedir. Endonezya’da Java denizinde avlanan büyük gırgır tekneleri üzerine yapılan bir çalışmada da balıkçıların gelirlerini desteklemek amaçlı ortalama 200 günlük av sezonu dışında ek gelir getiren işlerde çalıştığı bunun yanı sıra çoğunluğu kırsal alanda yerleşik olan tayfaların tarımsal üretimde de bulunduğu belirtilmektedir (Roch ve Sastrawidjaja, 1998:116). Endonezya’daki tayfalar ile

¹⁰ Kimi balıkçılar “bolatka” olarak telafuz ederlerken kimi yerlerde de “platka” olarak değişim gösterebilmektedir.

¹¹ Burada zikredilen tüm ücretler net ücrettir.

araştırmamız kapsamındaki tayfaların ortak özelliklerinden biri olan ek gelire duyulan ihtiyaç, geç kapitalistleşmiş ülkelerin balıkçılık sektöründe çalışanların yoksulluğuna işaret etmektedir:

“Geçen seneden bugüne 1 ay evde kalamadım. 8 ay denizdeyim, sezon bitince yevmiesi 50-60 liraya ağ tamiri yapmak zorundayım o da olmazsa ev kirasını üç çocuğumun okul masraflarını nasıl öderim ki. Kıt kanaat geçiniyoruz, çocuklarım bir çok şeyden mahrum kalıyor..” (İlhan, mapacı, 29 yaş)

“Aldığımız para ne ki koca bir balığın bir pulu sadece! Ağ işi ve az da olsa fındık olmasa geçinmek çok zor. Siz belki elektrik, su nerden kapanır nerden açılır bilmezsiniz. Biz ezberledik artık, ödeyemediğimizden o kadar sık kapanıp açılıyor ki. Hele balık sezonu kötü giderse hep borçlanıyoruz bir sonraki sene iyi olur ümidiyle..” (Erdal, mantarcı, 35 yaş)

Paylı sistemde ise elde edilen kazanç av sezonunun iyi geçip geçmemesine bağlıdır. Ancak paylı sistemde tekne sahipleri ile tayfalar arasında payın miktarı konusunda sorunlar çıkabilmektedir.

“Paylı sistem çok da kazandırabilir sonu hüsrana da olabilir. Çok büyük risk ben tercih etmiyorum. Eskiden balık çok olduğunda avantajlıydı ama şimdi cesaret edemem. 8 ay çalışıyorsun ama iyi balık yoksa masrafları çıkarıyor tekne sahibi elde avuçta bir şey kalmıyor. Bir yol paramızı verip geri gönderiyor.” (Kemal, palacı, 53 yaş)

“Paylı çalışırken tekne sahibi gerçek kazancı söylemeyebiliyor. Satışı düşük gösteriyor, masrafı yüksek gösteriyor.. Bizim hesap sorma şansımız yok. Tamamen tekne sahibinin insafına kalmışız.” (Yüksel, torcu, 24 yaş)

Sonuç Yerine

Son on yılda Türkiye genelinde 10-15 metre arasındaki tekne büyüklüklerini de hesaba kattığımızda sayıları 3.000 ila 4.000 arası değişen küçük balıkçı balıkçılıktan çekilmiş durumdadır. Küçük balıkçılıkta yaşanan bu gerileme sonucunda bu istihdam biçiminin bir bölümünün, “bir başkasının teknesinde ücretli ve/veya paylı çalışma” biçimine dönüştüğü öngörülebilmektedir. Saha çalışmamızın bulguları bu öngörüye desteklemektedir. Bu da diğer tarım kollarında süren kapitalistleşme eğilimlerinin balıkçılıkta da yaygınlaşacağına ve hızlanacağına işaret etmektedir. Bu nedenle öncelikle bu sektörde çalışma ilişkilerinin, emeğin ve emek sürecinin görünür kılınması son derece önemlidir. Çünkü balıkçılık sektörü, çalışma ilişkileri, örgütlenme, işçi sağlığı ve güvenliği, sosyal güvenlik açısından görünmeyen bir alan olarak varlığını devam ettirmektedir. Araştırma kapsamının sınırlı olmasına karşın

çalışmanın, balıkçılık sektöründeki kapitalist ilişkilerin ve emek sürecinin özgün bir boyutu olan gırgır teknelerindeki çalışma ilişkileri hakkında genel eğilimleri, en azından sosyal bilimler alanında bir tartışmayı başlatabilecek ölçüde verebildiğini düşünmekteyiz.

Çalışmanın belki de en önemli sonucu, balıkçılıktaki istihdamın en büyük kısmını oluşturan gırgır teknelerinde ücretli veya paylı çalışan balık işçilerinin gündelik pratiklerini etkileyen geniş bir güvencesizlik içinde olduğudur. Bu geniş güvencesizlik daha çalışma sürecinin başında enformel ilişkilerin kurulmasıyla başlamaktadır. Hiçbir tayfanın formel bir sözleşme yapmamasıyla başlayan bu süreç, işçi sağlığı ve güvenliği konusunda yani sağlıklı çalışma ortamı yoksunluğu ve sosyal güvencesizlik ile devam etmektedir. Uluslararası literatürde en tehlikeli sektör olarak görülen balıkçılık sektöründeki sosyal güvenceden yoksun, kayıt dışı ve örgütlenmenin olmadığı bu çalışma koşulları hiç şüphesiz burada çalışan işçileri, Türkiye işçi sınıfının sayıları gün geçtikçe artan en güvencesizler kategorisinde yer alanların yanına yerleştirmektedir. Bu bağlamda işçi sendikalarının da örgütlenme politikalarını gözden geçirerek bugüne kadar herhangi bir çalışma içerisine girmedikleri balıkçılık sektöründeki çalışanları örgütleme çabası hiç kuşkusuz çalışma ilişkilerinin düzenlenmesi yönüyle önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Bhatta, R. (2003) "Socio-economic issues in fisheries sector in India", Kumar A. vd. (ed.) **A Profile of People, Technologies and Policies in Fisheries Sector in India**, içinde Delhi: Chandu Press, 17-42.
- Chauvin, C., ve Le Bouar, G. (2007) "Occupational injury in the French sea fishing industry: A comparative study between the 1980s and today", **Accident Analysis & Prevention**, 39(1), 79-85.
- Collier, P. (2001) **A Monograph Study of Offshore Fishing and Social Change in Kilmore Quay, Co. Wexford**, Marine Resource Series, Marine Institute.
- Drudi, D. (1998) "Fishing for a living is dangerous work", **Compensation Working Conditions**, *summer issue*, 3-7.
- Georgianna, D. ve Shrader D. (2005) Employment, Income and Working Conditions in New Bedford's Off-shore Fisheries, **Final Report for Saltonstall-Kennedy** NA03-NMF-4270265, NMFS/NOAA, U.S. Department of Commerce.
- Georgianna, D. ve Shrader D. (2008) "Employment, Income, Working Conditions and Vessel Safety in New Bedford after Amendment 13 to the Multispecies Management Plan", **Final Report for Northeast Consortium**, Contract No. NOAA NA05NMF4721057/UNH PZ06083.
- Jin, D., ve Thunberg, E. (2005) "An analysis of fishing vessel accidents in fishing areas off the northeastern United States", **Safety Science**, 43(8), 523-540.
- Kalkınma Bakanlığı (2014), **Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Su Ürünleri Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.
- Knudsen, S (2009) **Fishers and Scientists in Modern Turkey: the management of natural resources, knowledge and identity on the eastern Black Sea coast**, (Vol. 8), Newyork:Berghahn Books.
- Knudsen, S. ve Koçak, H. (2011). "Through boom and bust: coping with poverty in sea snail fisheries on the Turkish Black Sea coast", Jentoft, S.,ve Eide, A. (Ed.), **Poverty Mosaics: Realities and Prospects in Small-Scale Fisheries** içinde Dordrecht:Springer. 221-249
- Knudsen, S. vd. (2010) "Identifying drivers for fishing pressure. A multidisciplinary study of trawl and sea snail fisheries in Samsun, Black Sea coast of Turkey". **Ocean and Coastal Management**, 53(5-6): 252-269.
- Matheson C. vd., (2001) "The health of fishermen in the catching sector of the fishing industry: a gap analysis", **Occupational medicine**, 51(5), 305-311.
- Mccay B., Gatewood J.B. ve Creed C.F. (1989) "Labor and Labor Process in a Limited Entry Fishery", **Marine Resource Economics**, 6, 311-330.

- Moss, P., ve Terkla, D. (1985) "Income and employment change in the New England fishing industry", **Ocean Development & International Law**, 15(1), 37-59.
- Özüğürlü, M. (2011) **Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı, Türkiye'de Tarım Çalışmaları ve Köylülük Üzerine Gözlemler**, Ankara:Notabene yay.
- Pollnac, R. B. (1988) "Social and cultural characteristics of fishing peoples", **Marine & Freshwater Behaviour & Phy**, 14(1), 23-39.
- Roch, J. (1995). "The large seiners of the Java sea: fishermen's incomes" **Proceedings of Socio-economies, Innovation and Management of the Java Sea Pelagic Fisheries**, 111-118.
- Sönmez, A. (2001) "Fındık Üretiminde Toprak Ağalığı ve Kırsal Dönüşüm", **Toplum ve Bilim**, (88), 69-104
- TUİK (2015) "Su Ürünleri İstatistikleri", <http://tuikapp.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>, (12.10.2015).
- Ulukan, U. ve Çiğerci Ulukan, N. (2011) "'Fındık Üretiminde Çalışma İlişkileri ve Mevsimlik İşçiler: Perşembe Örneği", Gamze Yücesan Özdemir vd. (der.) **2000'li Yıllarda Türkiye'de İktisat ve Siyaset Rüzgarları** içinde. Ankara: Efil yay.
- Verite (2010) **Research on Indicators of Forced Labor in the Supply Chain of Tuna in the Philippines**. United States Department of Labour, ABD.

